

Господин Ерик КРАМЪР е преподавател по комуникации в университета в Оклахома, САЩ. От септември 1992 г. до средата на май 1993 г. бе в СУ „Св. Климент Охридски“ по програмата „Фулбрайт“. Чете лекции във Факултета по журналистика и води курс по интеркултурно общуване в българо-американската програма за източноевропейски учения. 36-годишен е, женен, с две деца и живее в Норман, САЩ.

— Господин Крамър, близо девет месеца вие живяхте в България. Как ви изглеждат нашите политически борби на фона на американските?

— Разбира се, че и в Америка има междупличностни конфликти, но не са така ожесточени, бих ги нарекъл — мръсни. Ще бъда откровен — тук са ужасяващи. Бих го разбрал, ако залогът е много голям, примерно да стане президент. Но това е някаква злоба, завист. Парадоксалното е, че е завист за нищо, и се получава нещо много сложно: от една страна — изключителен стоицизъм, който е характерен за българите, от друга — унищожителен антагонизъм, който блокира всички възможности за сътрудничество. Това е разрушителен антагонизъм. Не съм социален историк, но ми се струва, че е наследен от 500-те години робство. В такива условия е много лесно хората да се подкупват за стотинки, с някакъв дребен престиж, с незначително обществено положение. Именно на тези неща са се крепили социалните структури както по време на турското робство, така и при комунизма. По това си приличат тези две системи. Затова основното за българите в момента е да възстановят доверието помежду си до степен съляпо да си вярват, за да направят не-

ОБИЧАЙТЕ ДЕЦАТА НА ВРАГОВЕТЕ СИ ПО-СИЛНО ОТ ОМРАЗАТА ПОМЕЖДУ СИ

● Помирението е смелостта да преглътнеш собствената си гордост ● Доверието между българите трябва да се възстанови до степен съляпо да си вярват

що заедно.
— *Обстоятелствата у нас не създават ли условия за възраждане на тоталитаризма?*

— Разбира се, че такава опасност има. Надеждата е както в младите, така и в някои зрели хора, изградени личности, които независимо от обстоятелствата следват строго изградени нравствени норми. Много пъти съм се улавял, че тук са ме лъгали, правели са ме на глупак. Разхождаме се в парка с един от моите колеги и виждам съборена бронзова статуя на личност с национално значение да се вързала в тревата с някакви безсмислени надписи по нея. Казвам му: „Вярвам, че няма да възприемете вандалщината от Запад.“ „Не бъди глупак, ми отвърща той, някой, който има интерес, е платил, за да го направят. Виждам съм пред очите си как дават такива пари. Неслучайно надписите са на английски — именно това е вандалщината, по този начин го свързват със Запада.“ Създава се психоза, отличен начин за дискредитиране на демокрацията. Чужденци са ми казвали, че българите не разбират какво е демокрация. Това работи срещу вас.

Другото, което стъпва, е експлозията на порнографска литература. И в САЩ има порнографски издания, но всичко е обществено отделено, прикрито, а тук децата вървят по улиците и гледат разкрасени жени по щандовете. Чужденецът, когато вижда това, си казва: „Българинът не разбира какво е свобода“, без да си задава въпроса: кой дава парите, кой ги печата, кой има достъп до този вид западна литература и върши своето пиратство, изрязвайки илюстрациите. Така че въпросът — кой стои зад марionетките, си остава.

— *В момента е много спорен въпросът и за съдбата на паметниците от тоталитарното време.*

— Много сложен проблем. Когато хората отиват в Атина или Рим, дават луди пари, за да видят паметници на воители и богове. Паметниците са исторически ценности. Ако гледам една статуя на Цезар на 2000 г., аз изпитвам същевременно и естетическа наслада. Проблемът тук е в това, че тези паметници са ужасно грозни. Трудно ми е да коментирам проблема, защото тези паметници са обществени и поради това съдбата им трябва да се реши чрез обществено допитване.

— *Етническите проблеми се пре-*

върнаха в кошмара на посттоталитарните общества. Засега като че ли и няма формула за тяхното решаване. В какво се състои грешката?

— Етническите проблеми са част от това да живееш на Балканите. Но не е съвсем точно казано. По целия свят има етнически проблеми. Всъщност, когато казвам, че е част от това да живееш на Балканите, имам предвид, че е част от историята ви. Тук винаги е имало етнически проблеми. Историческа даденост — ако я елиминираш, все едно да си отрежеш едната ръка. В основата им стоят конфликти на ценности. Какво се ценят повече — мирът или етническата гордост! Помирението е смелостта да преглътнеш собствената си гордост. Същото е както в отношенията между мъжа и жената. Имам приятел — ръководител на студентски отбор за дебати, и вече два пъти печели първите места на национални академични състезания. А в личния си живот е с два развода. Казва ми — умен съм, красив съм, а защо продължава всичко в личния ми живот да се разрушава? По природа той е състезателен, борец се на всяка цена за победа тип. Обяснява ми за последния си „грандиозен“ спор с жена си — къде да отидат на почивка. Той бил правият, защото бил по-логичен в доводите си. Питам го: кое е по-ценно за теб — бракът или да победиш? Стъписа се, все едно, че го бях ударил с чук по главата. Понякога е по-добре да загубиш, отколкото да спечелиш. Хората имат своите етнически принципи. Много често е по-добре да си гъвкав, но за много хора това е извън техните принципи. Израелската общественичка Моше Даян на една среща с араби произнася изумителен тост: „Нека обича към децата ни винаги превишава омразата помежду ни.“ Само една жена може да бъде толкова мъдра.

— *Как според вас ще се реши военният конфликт в бивша Югославия?*

— Западна Европа, в определена степен и САЩ трябва да поемат отговорността за това, което става в бивша Югославия. Дипломатическо решение няма и не може да има. Дипломатията включва в себе си диалог, а диалогът се основава на логиката. Всичко това е осуетено за дълго време. Днес нещата са на емоционална основа и липсва всякаква логика. Събитията е трябвало да бъдат пресече-

ни още в началото си. Защото, когато един мъж види, че са убили детето и жена му, с него не може да се води разговор по пътя на диалога. Хората са озлобени и обвзети от желанието за отмъщение. Заплашени са от ненавистта. Санкциите се прилагат при крайно сложна обстановка. Трябва някой да влезе вътре и физически да ги раздели. Друг изход няма. Омразата, която е натрупана, ще преследва поколенията с години напред. Оказа се мъдро решение при разделянето на мюсюлманите от индусите и създаването на Бангладеш. Стана не без благословията и на САЩ.

— *Съществуват ли етнически проблеми у вас?*

— Ние в САЩ живеем с днешния ден и не се връщаме към миналото си. Всеки е дошъл отнякъде (родът на Крамър е от Германия — б.а.) и има различна културна памет. Някои се обръщат назад в историята, към традициите, за да черпят сили оттам. Онези, които са се заселили в САЩ, черпят сили не от миналото си, а от бъдещето си. Друга голяма тема е, че американците говорят само един език. Всъщност повечето от американците нарочно са забравили майчиния си език, защото той ги свързва със страната, която им е донесла само болка и мъка. Нямаме фолклорна култура и исторически всичко е много плитко. Когато гледам към Балканите, мисля, че вие страдате от прекалено много история. Етническите войни не могат да бъдат предизвикани от пропагандата. По принцип тя не ни научава на нищо ново, защото тя винаги експлоатира предварително формулирани предразсъдъци. Тя само използва публиката като традиционна сила, въпреки техните умове за съществуването на собствени интереси. Но в момента тя поддържа войната в Босна и Херцеговина — рови се в историята, дълбае в конфликта. И понеже всички минали битки са в паметта на хората, никой не се пита: „Каква е връзката между Косовската битка от 1389 г. през средновековието и онова, което става в Сребреница например.“ Хората обикновено не поставят под съмнение това, в което вярват и чуват. Най-често световните лидери използват и цитират факти от миналото, за да оправдаят своите действия. Фактите са вероятно точни и верни, но хората не успяват да направят разликата между един обикновен факт и оценката. А оценката вече

включва логика. В Босна е факт наличието на мюсюлманско население. Факт е, че исторически е имало мюсюлманско управление, но проблемът е в това: каква оценка и обяснение на фактите се прави. Тогава хората си казват: „Да, това са фактите, това е историята — друг избор нямаме.“ Но това не е истината. Затова ми харесват Ромео и Жулиета — не им е пукало за историята на Монтеки и Капулетти, но именно глупавите и предвзетите предразсъдъци в родовете разрушават бъдещето на младите. Жан-Пол Сартър казва: „Ние нямаме друг избор — ние всички сме обречени да бъдем свободни.“ В същото време приятелят му Потие го апострофира: „Е, с изключение на някои ограничения...“ Действително има някои структурни ограничения, които не можем да преодолеем. Искам да пея например като Павароти, но само ако си отворя устата, и всички ще се разгалят. Същността е в това, че имам правото поне да опитам. Това е една от основните разлики между либералните просвещенски идеи и марксистическите. Маркс е бил идеалистически тип философ — мечтаел е хората да са равни. Но ние не сме! Ние всички трябва да имаме шанса обаче да опитаме, да имам правото да се занимавам с физика например, независимо че не съм Айнщайн.

— *Ще напишете ли книга за вашите впечатления от България? Имате ли нужда от подобен поглед отвън?*

— С декана на Журналистическия факултет написахме статии за масмедията в България. Имам желание да напиша нещо за циганския печат, както и за социологическите изследвания, които всъщност тук не изследват, а според мен формират обществено мнение. Пъхам си носа там, където не трябва, докато ми го отрежат. Толкова много хора минават през България, но никой не си прави труда да разбере какво става тук. Наистина е много уморително, но е и страшно интересно да разбереш мислите и възлениенията, онова, което ще ви раздвижи кръвта. България е много красива страна и е много близо до Западна Европа. Тя има повече суровини от една Япония например, излез на море и поради това връзки, за които една Швейцария може само да мечтае. Доста е дълъг периодът, в който първо турците, а сетне руснаците са ви управлявали. Много искам да знам какво българите сега сами ще направят от България.

Разговора води:
Лиляна ЧАВДАРОВА

Несоциологичен анализ

ДА РАБОТИ ТРАКТОРЪТ, ЧЕ Е ОТ ЖЕЛЯЗО!

Сякаш беше вчера, когато зад сергиите по пазарищата само възрастни жени със забрадки и отрудени чичковци предлагаша оскъдната стока от дворовете си. В това време младите упорито отдаваха труда си в името на социалистическата родина по фабрики и заводи или се подпиреха осем часа по бюрата в разни учреждения. И макар да беше допотопно, тогава производство все пак имаше. Сега е друго. Вече имаме демокрация, но производство няма. За сметка на това се наблюдава невидан разцвет на търговията. И то каква търговия! По сергии, будки, ламаринени павилиони, трафопостове, входове, бараки, маси, масички, върху шайги и кашони се продава всичко.

Да се приближим до една такава „демократична“ сергия, плъсната в самия център на София, на трамвайна спирка, за да няма как хората да се разминат. Това е ед-

на от онези дървени съгъваеми масички, дълги над три метра, върху които са поставени кутии с дъвки, разтворени кашончета с цигари, запалки, сапуни, пасти за зъби, фалшива козметика, тоалетна хартия, уиски, бутилки вино и ракия, руски поялник, солети, маргарин. Отстрани се ветреят хавлиени кърпи, ризи и бикини, а зад това творение на нашенската пазарна икономика е застанал тридесет и няколко годишен здравеняк с мустаци.

— Извинете, мога ли да...
— Кажете, господине, какво си харесахте? — широка усмивка се разлива по лицето му.

— Понеже съм безработен, само искам да питам, изкарва ли се нещо по тия сергии?

— Хм... Усмивката му мигом изчезва. — Абе... По цял ден висим тук за нищо. Нали виждаш. — Измерва ме с поглед. — Ти откъде си, бе?

— Оттук съм. Съкратиха ме и... Имам две деца...

— Понеже си готин, ще ти кажа. Аз само продавам тук. Към една фирма съм. Шефът е готин. Абе има си далавера.

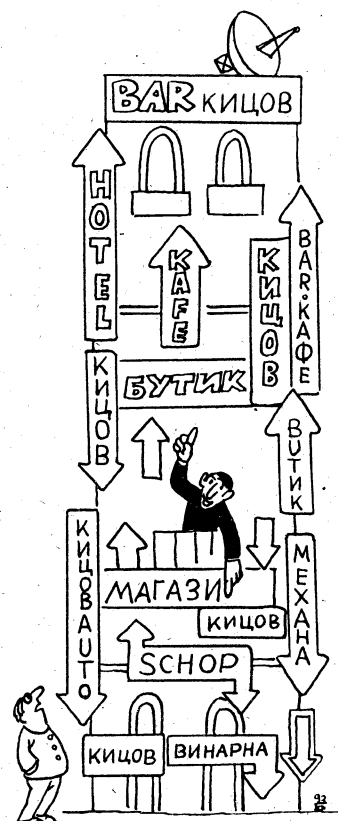
— И по колко ще мога да вземам, ако...

— Абе, глей сега, хич да не е, докарват се по четири бона на месец. Т'ва е.

— Четири бона! Аз, като работех в завода, вземах по две и осемстотин с петнайсет години стаж по специалността, а жена ми работи в едно училище и...

— Абе к'ва работа бе, братле! Кой работи днес! Да работи тракторът, че е от желязо! Аз бех ел поддръжка в едно предприятие десет години и к'во — нищо! Стига толкова! Тука е гот.

Да... Българинът е свикнал да се приспособява към ситуацията. Защо му трябва на мустакатия и на хилядите като него да работят,

— Как живееш, Кицов?
— Горедолу!

Бождар ГЕОРГИЕВ

след като трудът нито се заплаща, нито се ценят. Производство — това е мръсна дума у нас. Най-изгодно е някаква фондация с идеална (?) цел да внесе стока, съответната фирма посредник да я купи на едро и някой бабайт да я продава на дребно. По този начин и за трите трудолюбиви звена в този процес има гарантирана безхаберна, лесна печалба. А за нещастния данъкоплатец остава утехата да пазарува прескъпо от трета ръка и да се надея на поредния транш помощи от чужбина, които не се знаят в чии джобове потъват. Остава му и друга възможност. Да зарече жалката си заплата и съществуване като създател на материални и духовни блага и да стане продавач на сергия. Много са инженерите, актьорите, учителите, лекарите и т.н., които вече се преквалифицираха в бакали. Ако върви така и производството съвсем секне, няма да е далеч времето, когато и нашите дълбокомъдрени държавни мъже ще трябва да се преориентират към някое гаражче или трафопост, където да продават дъвки и бикини, внесени от странство. Може пък това попречи да им иде отръпки. Щом са неспособни чрез законодателна дейност да съживят производството!

Александър ХАРАЛАНОВ